

ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА В ЗАГАЛЬНІЙ СИСТЕМІ СУЧАСНОГО БІЗНЕСУ

Екологічні проблеми економічного розвитку належать до особливо актуальних. З'являється необхідність екологізації бізнесу, подальшого вирішення наукових і практичних завдань з його екологічної безпеки – від розробки теоретичних принципів на глобальному і локальному рівнях до конкретних механізмів їх реалізації. Сформульовано ключові напрями і стратегію підтримки природоохоронного господарювання і формування перспективної інфраструктури економіко-екологічної взаємодії.

Ключові слова: екологізація, бізнес, екологічні проблеми, економічний розвиток, природоохоронне господарювання, глобалізація.

Экологические проблемы экономического развития принадлежат к особенно актуальным. Появляется необходимость экологизации бизнеса, последующего решения научных и практических заданий его экологической безопасности – от разработки теоретических принципов на глобальном и локальном уровнях до конкретных механизмов их реализации. Сформулировано ключевые направления и стратегию поддержки природоохоронного ведения хозяйства и формирования перспективной инфраструктуры экономико-экологического взаимодействия.

Ключевые слова: экологизация, бизнес, экологические проблемы, экономическое развитие, природоохоронное ведение хозяйства, глобализация.

Ecological problem of economic development are consist to the especially actual is. Necessity are occurs of ecological of the business – from the development on the total and local level till concrete mechanism of realization of it. The basic directions and strategy of the supporting nature protection conducting a facilities and formation of the ecology and economy interaction are formulated.

The keywords: ecology, business, ecological problems, economic development, nature protection conducting of a facilities.

Дослідження застосування різних інструментів для створення системи екологічної безпеки бізнесу активно проводяться сучасними вченими економістами та екологами. Зокрема досліджуються можливості екологізації інвестицій у виробничій діяльності, розглядаються механізми удосконалення системи екологічного оподаткування, які мають еколого-економічний вплив на діяльність суб'єктів господарської діяльності щодо зниження негативного впливу на навколишнє природне середовище, обґрунтовуються методологічні підходи удосконалення економічних інструментів екологічного менеджменту як системи заходів досягнення збалансованого розвитку навколишнього середовища і застосування екологічного маркетингу для вирішення завдань раціонального природокористування. Ці положення розглянуті в роботах Н. М. Андреевої, О. О. Веклич, Т. П. Галушкіної і А. І. Пашенцева [1–5].

Об'єктивна залежність траєкторії розвитку бізнесу від стану природного

навколишнього середовища була визнана ще учасниками конференції ООН з питань сталого розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992) і саміту «Земля – 2002» в Йоханесбурзі [6; 7]. На перший план виходить пошук засобів вирішення суперечностей між економічним просуванням і збереженням навколишнього середовища, досягнення повної збалансованості між цими сферами. Ігнорування цієї єдності, того, що не тільки виробництво, але і сама природа є основою людської життєдіяльності, – одна з гносеологічних причин екокризи. От чому теза про сутнісну єдність економіки та екології є однією з основ, на якій будуватиметься вирішення проблем як загального економічного розвитку, так і розвитку бізнесу.

Особливість сучасної епохи полягає в тому, що нині принцип корисності має глобальний характер на відміну від локального в попередні епохи. Система загальної корисності – це також субстанційна основа бізнесу, яка підпорядковує всі часткові прояви цього феномену. Слід зазначити також, що екологічні негаразди значною мірою зумовлені панівними в наш час системами цінностей.

Реальний соціально-економічний розвиток взагалі та бізнесу зокрема виявив одну з найсуттєвіших суперечностей, яка значною мірою виражає суть екологічної проблеми, це суперечність між необхідністю подальшого нарощування потужностей господарських об'єктів і компенсаційними можливостями біосфери, що під впливом господарської діяльності та антропогенного тиску деградує, наближаючи світ до глобальної екологічної катастрофи.

Проблема екологічної безпеки бізнесу кумулюється в питанні: чи можна уникнути цієї катастрофи, не знижуючи, а навпаки, прискорюючи розвиток продуктивних сил і в той же час зберегти біосферу? Цілком зрозуміло, що співіснування цих двох тенденцій передбачає і наявність обмежень для їх загального розвитку, пошук компромісних рішень, оскільки перекіс в один бік породжує негативні наслідки. Найбільш дієвими та ефективними важелями в системі екобезпеки, поза сумнівом, виступають економічні механізми природокористування. Включення в структуру ціни природоохоронної складової має на меті виправити вади бізнесу, пов'язані з неповним відображенням певних витрат і вигод щодо забруднення навколишнього середовища і контролю за ним. Виконання головного принципу екологічного ведення бізнесу – «платить той, хто забруднює», – може не тільки підвищити цінність, поліпшити або підтримати якість навколишнього середовища, але й сприяти скороченню виробництва товарів, від реалізації яких і поступають ці платежі. У цих умовах повинен діяти принцип невідворотності покарання, причому розмір штрафів (якщо не застосовується жорсткіший захід) повинен набагато перевищувати вартість пошкоджених об'єктів природного довкілля.

Штрафи відображають конфліктну ситуацію між охороною природи і розвитком сектору бізнесу. Перехід від штрафів до позитивних форм економічного стимулювання у вигляді податкових пільг, продаж ліцензій і квот означає формування нової еколого-економічної ситуації, у якій екологічні вимоги входять в загальну систему цінностей. Так, наприклад, Монреальський протокол, що зумовлює заміну хлорфторвуглеводню, стимулював прискорений розвиток відповідних технологій-замінників, оскільки лідерство в цій галузі супроводжується величезними

прибутками.

Назріла необхідність постійного застосування принципу платності за використання природних ресурсів. Зокрема, заслуговує на позитивну оцінку введення платежів за скидання стічних вод залежно від рівня їхнього забруднення. На відміну від діючих штрафів, така система екологічних санкцій постійно стимулювала б суб'єкти бізнесу до зменшення скидів і поліпшення технологій, а отримані завдяки цьому кошти могли б стати значним джерелом фінансування міжгалузевої водогосподарської структури.

Якщо розміри платежів за використання природних ресурсів визначатимуться не тільки їх дефіцитністю, але й ступенем екологічного ризику (а це є повністю виправданим), то можуть виникати додаткові екологічні стимули для переходу на екологічно безпечніші ресурси (нетрадиційні енергоносії, наприклад, сонце, вітер, вода, метан та ін.). Вимоги підтримки здорового навколишнього середовища не обов'язково означають згортання господарювання. Частіше вони стимулюють розвиток нових ресурсозаощадних технологій та ідей. Екологічна і техногенна безпека зумовлює поєднання таких рішень, які технічно реалізовані, економічно можливі, соціально бажані й екологічно виважені.

Слід відзначити, що абсолютно всі тенденції погіршення екологічної ситуації у світі властиві також і природному навколишньому середовищу України. Разом із тим регіони України достатньо суттєво впливають на посилення негативних глобальних тенденцій, оскільки тут ресурсо- та енергоспоживання на одиницю валового національного продукту значно вищі, ніж в країнах Західної Європи, США та Японії. Витрати на природоохоронні заходи малоефективні, як і самі природоохоронні споруди, у проекти яких закладаються часто старі й неефективні технології. У них зазвичай не передбачаються можливості реконструкції підприємств і зменшення обсягів викидів [8].

З усіма деформаціями і диспропорціями в економіці та технологіях ми підійшли до необхідності стратегічного повороту в напрямках і методах природокористування. Це мають бути превентивні екологічні заходи, які гарантують енерго- та ресурсозаощадження, відкривають можливості удосконалення (ефективною модифікацією) технологій, упровадження рециклінгу й мінімізації відходів. Реалізація цього комплексу нових економічних орієнтирів передбачає вирішення таких завдань екологічної безпеки бізнесу:

- максимально скорочувати енергоємність і ресурсоємність використовуваних технологічних процесів;
- поступово зменшувати обсяг ресурсів у загальному експорті;
- локалізувати й модернізувати екологічно небезпечні галузі (металургійну, хімічну, енергетичну);
- заборонити імпортування і поховання небезпечних відходів;
- максимально скоротити вирубку лісу, а також запровадити інтенсивне лісовідновлення; розширювати території заповідників і національних парків;
- нарощувати науковий потенціал у сфері екології, особливо перспективних, фундаментальних досліджень, які дають можливість сформулювати стратегію

забезпечення екологічної стабільності в ХХІ столітті;

– створювати контрольно-наглядову інфраструктуру, яка б спиралася на регіональні й локальні системи моніторингу, оскільки екологічні проблеми специфічні і зазвичай мають певну географічну локалізацію;

– спираючись на законодавство, сформувати інфраструктуру фінансового забезпечення вирішення екологічних проблем.

Інтернаціоналізація еколого-економічних відносин у бізнесі породжує ряд проблем, які важко вирішувати на цьому етапі розвитку суспільства. Мається на увазі, перш за все, пошук методів міжнародної регуляції природокористування і міждержавних еколого-економічних відносин. Всесвітня взаємообумовленість і взаємозалежність екологічних і економічних стосунків вимагають їх глибокого аналізу, обліку та гармонізації. Всеосяжний міжнародний характер глобалізації ставить завдання регуляції як екологічних стосунків, що виникають в системі «природа – суспільство», так і економічних. У сучасних умовах суто економічний або суто екологічний підходи до розвитку бізнесу є неправомірними і мають бути замінені комплексним еколого-економічним підходом.

Необхідність регуляції соціоприродних відносин хоча і визнається бізнесовими структурами, проте до цих пір головним показником у природокористуванні є валовий економічний критерій або грошова оцінка кінцевого продукту. Але це безвихідь для розвитку еколого-економічних відносин. Отже, традиційний підхід до економіки природокористування в бізнесі вимагає значної модифікації з урахуванням екологічних реалій.

У зв'язку з цим проблема збереження навколишнього природного середовища набуває статусу важливої, навіть провідної економічної проблеми. Саме тому Міжнародне співтовариство з екологічної економіки, активними членами якого є десятки країн світу, визначає екологію як «господарство природи (nature's household)», а економіку як «господарство людини (humankind's household)» і ставить за мету дослідження «екології бізнесу» і «економіки природи», усього комплексу взаємозв'язків, який включає економічну підсистему як невід'ємну складову глобальної екосистеми [9].

У наукових колах вже давно ведеться обговорення стратегічного завдання зміни вектора економічного розвитку і підприємницької діяльності в екологічному напрямі. Йде мова про ухвалення без зволікань цілого комплексу нових державних і міждержавних економічних орієнтирів, які сприятимуть створенню екологічної і техногенної безпеки. Такими можуть бути такі заходи:

1) Включення норм захисту навколишнього середовища в міжнародні договори та угоди, зокрема торгіві (наприклад норм екологічної відповідальності). Екологічні стандарти слід прирівняти до тих критеріїв, згідно з якими здійснюється лібералізація торгових угод, насамперед тому, що розвинені країни прагнуть розширити принципи вільного ринку і налагодити вільну торгівлю з рештою світу. Потрібні дуже жорсткі екологічні стандарти (наприклад, такі, які запроваджені в ЄС).

2) Вимога збереження навколишнього середовища має бути включена в число критеріїв, які використовуються міжнародними фінансовими інститутами в ході

розгляду грантів із фондів розвитку. Важливо враховувати і те, що деякі міжнародні фінансові інститути, створені для сприяння розвитку «третього світу», нерідко завдають їм більше шкоди, ніж користі, оскільки ігнорують екологічні наслідки великомасштабних проектів.

3) Упровадження принципу «обміну боргів на екологію» з метою заохочення екологічної діяльності. Обмін боргів на діяльність щодо захисту природного середовища – одна з ефективних гуманних ідей за останні десять-двадцять років. Відповідно до неї успішніші суб'єкти бізнесу списують з тих, які проходять етап становлення, їх заборгованість, а останні зобов'язуються послідовно здійснювати угоди щодо захисту ділянок природного середовища на своїй території, що перебувають у техногенній небезпеці.

4) Використання ринкових механізмів для боротьби з глобальною екологічною кризою, викладених у Кіотській угоді. На практиці такі угоди сприятимуть раціональнішому розміщенню капіталу в підприємницьку діяльність, яка є ефективною альтернативою тій, що генерує вуглекислий газ; заміні природних видів палива відновлюваними формами енергії; розробці дієвіших методів енергозбереження і споживання.

5) Сучасні методи розрахунку продуктивності зовсім не враховують виснаження природних ресурсів. Уся природа вважається безмежною і безкоштовною.

6) Відмова від фінансових заохочень екологоруйнівної діяльності, насамперед від тих інвестицій, які підтримують екологічно регресну економіку (наприклад, вирубка лісів, інтенсивна експлуатація малорентабельних ґрунтів, всезростаючий видобуток корисних копалин та ін.).

7) Збереження й ефективне застосування сировини і матеріалів, реформа стандартів утилізації.

8) Повна достовірність інформації про екологічний вплив бізнесу, впровадження так званих «зелених» етикеток та ін.

Потребують корінної зміни стимули, пільги, санкції і обмеження екологічного напрямку. Не викликає сумніву, що найголовнішими чинниками управління бізнесовою діяльністю є заохочення і пільги, які стимулюють суб'єктів конкретного сектора економіки до самостійних кроків щодо захисту середовища, а також визначають санкції і обмеження, які застосовуються за невиконання умов на отримання стимулів і пільг.

У бізнес-секторі економіки практика жорсткої регламентації обов'язків і заборон, розрахованих на досягнення певної мети (пряма регуляція), повинна замінюватися широким використанням економічних механізмів регуляції якості навколишнього природного середовища (економічна регуляція). Власне ринкові механізми, такі, як платежі за забруднення, збори за утилізацію і поховання відходів, інвестиції, субсидування підприємств на технічні екологічно повноцінні системи, повинні проявити свій вплив на терені створення екологічної безпеки бізнесу.

Стан бізнесу визначається свободою торгівлі, визнаною найраціональнішою формою взаємної міжнародної співпраці. Проте деградація середовища як основи життєдіяльності світової співдружності накладає значні обмеження не тільки на

рівень добробуту і якість сучасного життя, але і на життя та прогрес подальших цивілізацій.

Регуляція екологічної безпеки в міжнародній торгівлі – процес до кінця не опрацьований, система його інструментів перебуває на стадії становлення, механізми їхньої дії потребують вивчення, особливо з точки зору врахування національних інтересів в єдності з принципами функціонування Світової організації торгівлі. У зв'язку з цим доцільним є визначення основних складових екологізації бізнесу як бази для подальшої інтеграції в міжнародний торгівельно-економічний простір. Екологічні проблеми, породжені неузгодженістю економічних, демографічних і природно-ресурсних сторін процесу економічного розвитку, формуються на національному рівні з наступним розвитком цих тенденцій в глобальному масштабі з породженням синергетичних ефектів. Перспективи економічного зростання в контексті теорії сталого розвитку пов'язують із вирішенням глобальних проблем збереження ресурсів для майбутніх поколінь. Досягти цього можна шляхом реалізації таких векторів розвитку бізнесової діяльності:

- інтернаціоналізація екологічних зовнішніх витрат як процесу повсюдного розповсюдження ідеології екологізації;

- становлення ідеології ресурсозбереження і біосумісних технологій, проведення оцінки ресурсоемності та екологічної небезпеки продукту протягом усього життєвого циклу (проектування – виробництво – використання – утилізація), зростання цільових витрат природоохоронного призначення;

- зміна спрямованості суспільної свідомості у бік проблем забезпечення екологічної безпеки в секторі бізнесу і в суспільстві в цілому.

Відмінність фінансових можливостей країн з різним рівнем економічного розвитку створює умови для активізації екологічного демпінгу, що можна розглядати як нову еволюційну форму демпінгових заходів. Принциповими рішеннями в галузі захисту навколишнього середовища повинно стати реальне практичне втілення численних міжнародних угод, офіційно ратифікованих Україною. Це дасть можливість без порушення норм і правил світової торгівлі перейти до жорстких природоохоронних стандартів і захистити внутрішній ринок від товарів, які не відповідають цим стандартам.

Стратегічним напрямом створення систем управління екологічною безпекою є управління якістю продукції відповідно до стандартів ISO 9000. Ці стандарти – наслідок розвитку екологічного менеджменту якості та реалізації прав споживачів на володіння інформацією про якість.

Закономірним результатом екобезпечного ведення бізнесу є інформування споживача про екологічний імідж товару шляхом його маркування. Основою екологічного маркування є стандарти ISO 14000 і системи міжнародної сертифікації. Інформативний аспект маркування стосується виробництва, використання й утилізації продукції. У результаті споживач отримує інформацію про екологічну безпеку виробничого процесу, про склад продукції, про використання вторинної сировини при виробництві товару і про способи її утилізації. Не виключається й узагальнення зазначених параметрів в одному умовному позначенні.

Дієвим інструментом регуляції екологічної безпеки бізнесу є екологічна експертиза. Ця еколого-економічна процедура виявляє невідповідність бізнес-процесу і його результату вимогам природоохоронного законодавства. Разом з цим формує інформаційну основу для ухвалення рішень зацікавленими групами (власниками підприємств, акціонерами, інвесторами, громадськістю). Поєднання контролюючої, направляючої та інформаційної функцій забезпечує комплексну оцінку інвестиційної привабливості суб'єкта бізнесу і його екологічної безпеки.

Необхідно також відзначити, що практика міжнародних бізнес-зв'язків останніх двох-трьох десятиліть дає немало прикладів, які свідчать про спробу розвинених країн винести за межі своїх метрополій екологічно шкідливі, багатовідхідні та ресурсоемні об'єкти і розмістити їх на території інших держав. Ця тенденція зберігається і тепер як своєрідний феномен «екологічного колоніалізму». Основні риси останнього – широкомасштабний імпорт мінерально-сировинних, лісових, біологічних та інших природних ресурсів; перенесення в країни, які розвиваються, «брудних» галузей промисловості, застарілих, екологічно небезпечних технологій і видів продуктів; поховання на їх територіях токсичних і радіоактивних відходів та ін.

Отже, в умовах інтернаціоналізації бізнес-зв'язків слід діяти екологічно грамотно і зважено, щоб Україна не перетворилася на специфічну екологічну колонію. В ході оцінки бізнес-проектів має бути забезпечений еколого-економічний підхід та їх всебічна і об'єктивна екологічна експертиза із залученням фахівців-екологів різних галузей знань.

Названі аспекти вирішення екологічної безпеки бізнесу на перший погляд здаються утопічними, але вони мають бути встановлені хоч би як орієнтири, можливо, в сучасних умовах поки що не завжди досяжні.

Література:

1. Андреева Н. Н. Экологически ориентированные инвестиции : [монография] / Н. Н. Андреева – Одесса : Ин-т проблем рынка и экономико-экологических исследований, 2006. – 536 с.
2. Андреева Н. Н. Экономические основы развития экологического предпринимательства в Украине / Н. Н. Андреева // Экономика: проблемы теории и практики. – 2007. – Вып. 4. – С. 476–484.
3. Веклич О. О. Удосконалення систем екологічного оподаткування / О. О. Веклич // Фінанси України. – 2001. – № 2. – С. 3–11.
4. Галушкіна Т. П. Экономика природопользования : [монография] / Т. Галушкіна. – Х. : Бурун-книга, 2006. – 229 с.
5. Пашенцев А. И. Развитие экологического бизнеса в Украине / А. И. Пашенцев // Теория и практика предпринимательской деятельности : II междунар. науч.-практ. конф. (10-12 сент. 2009 г.) : тезисы выст. – С. 77–79.
6. Програма дій «Порядок денний на XXI століття». – К. : Інтерсфера, 2000. – 360 с.
7. Туниця Ю. Фактори глобалізації і стратегія сталого розвитку / Ю. Туниця, Е. Семенюк, Т. Туниця // Вісник НАН України. – 2004. – № 7. – С. 3–14.
8. Загороднюк П. О. Екологічна безпека як важлива складова національної безпеки України / П. О. Загороднюк // Екологія довкілля та безпека життєдіяльності. – 2005. – № 4. – С. 5–12.
9. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу ; [пер. с англ. О. О. Чистякова]. – [3-е изд.]. – СПб. : Питер, 2003. – 352 с.